

SKOLEVÆSENET PÅ SAMSO

Af BENT RASMUSSEN

(Sluttet)

Nordby sogn

Den første degn i Nordby, som vi ved lidt om, er:

1. *Jens Sørensen*, der bestred degnekaldet i 54 år, 1623—77.

Han tjente under tre efter hinanden følgende præster, nemlig: Jens Christensen, Jørgen Dinesen og Knud Christensen.

På hans tid rasede Svenskekrigen (1659—60), og svenske tropper huserede på Samsø. Degnens hjem blev også udplyndret.

2. *Jens Sørensen*, degn 1676—1704. Han er dog næppe, hvad nogle vil mene, søn af den foregående degn, thi så burde han hedde Jensen.

I ægteskabet med Maren Clemensdatter, avlede han tolv børn — det synes mange til det fattige embede.

3. *Jakob Jensen Bording*, 1704—37, var født 1670. Han var en »halvstuderet røver«. Han var blevet student fra Frederiksborg latinskole og i 1689 immatrikuleret ved Københavns universitet, men nogen embedseksamen fra denne højeste læreanstalt har han næppe erhvervet. Mulig har det skortet på flid eller midler, det ses ikke, at han har fået nogen eksamen.

I 1704 bliver han sognedegn for Nordby menighed. Han var da 34 år og ugift. I de første 23 år bestred han alene degneembedet, og i de sidste ti år (1727—37) var han både sognedegn og skolemester ved den af lensgreve Chr. Fr. Danneskjold-Samsøe funderede og opbyggede skole.

Den lå på hjørnet af gaden og Poul Poulsens gyde og Kassund, og ikke så få gamle husker den endnu. Den lå, hvor nu afdøde slagtermester Mortensens villa ligger.

Denne skole var som de andre fire skoler, som greven samtidig lod opføre på Sydsamsø, og som vi har omtalt. Bording blev ret

hurtigt rodet ind i flere sager, hvorigennem man lærer ham at kende som en snu og rethaverisk mand. 18. februar 1725 — altså mens han var sognefoged — indgik han ægteskab med Maren Jensdatter kaldet Maren Skrædders.

Bording var 55 år og hustruen 28 år. Det blev næppe noget lykkeligt ægteskab, idet der herskede dårlige forhold i hjemmet, hun synes at have sine svage sider. Den 13. oktober 1737 stod hun offentligt skrifte for sin daglige og umådelige drukkenskab, både hjemme, på gader og veje og i Guds eget hellige hus, uagtet alle advarsler. Hun selv tillige med sin mand samtykte godvilligen at ville tage imod dette åbenbare skriftemål (N. Kirkebog).

Bording døde 1740, så han blev 70 år. Der var ingen børn i ægteskabet, men der var tre arveberettigede i Frederiksborg — hans søsterbørn, hvoraf den ene senere blev professor ved Københavns universitet — Johan Otto Bang.

Til deling mellem arvingerne blev 6 rdl. 3 mk. og 7 sk., hvoraf enken skulle have halvdelen, 3 rdl. 1 mk. 11½ skill.

Hun døde 1765, 68 år gammel. Inden skolen var bygget, har man i sognet haft private lærere, f. eks. holdt Berendt Offermand skole omkring 1700 til 1707, da han flyttede til Vadstrup.

Han efterfulgtes af Thomas Jensen, men om han så har holdt skole, indtil kommuneskolen blev bygget, ved man ikke, men det viser, som Thura i sin bog af 1758 skriver, at samsingerne var meget interesserede i børnenes oplæring — og det skal nok passe.

4. *Ebbe Munk* var lærer ved Nordby skole 1737—76. Han opgiver embedets indtægter således: Den sædvanlige Nannest. Desuden af gift husmand 1 mark og af en enke 8 skilling årlig.

Til højtiderne 7-8 rdl. hver gang. Af herskabet (grevskabet) 10 skp. rug — og skal have gratis bolig i den grundmurede af herskabet oprettede skole. I samme skolehus er to jernbilæggerovne, en i skolestuen og en i min lille stue. Desuden to lange borde, 4 bænke og 1 bibel, som tilhører huset.

Til skoleløn nyder jeg af det høje herskab 6 rdl. og nogle læs træ af skoven. Af de formuendes børn 2 skilling ugentlig — af de fattige ingen.

Af meniheden: Græsning til en ko og 2 klæpninger (à 3 neg)

af hver otting jord, som udgør 13 travet (780 neg) og nogle klæpninger til vinterfoder. Han døde i en alder af 64 år.

5. *Johan Georg Kjeldsen* 1776—1812. Han var altså i embedet i 36 år. Jeg har hørt, at han stammer fra Nordby, men det bygger vist kun på hans navn, da Kjeldsen er et gammelt Nordbynavn.

I 1788 indgav han klage over, at han i de 12 år (1776—88) forgæves hos beboerne i sognet har søgt at få inddrevet de ham tilkomne lovlige indtægter — in natura — samt hans i de 12 år tilgodehavende restancer.

Kgl. resolution af 13/11 1789 resolverer, at vedkommende retens betjent straks skulle foretage udpantning og prompte execution hos de modvillige Nordby sognemænd for de supplicanternes tilkommende, med endnu resterende degne- og skoleindkomster — årlig af hver resistant 5 kjærver rug, 5 kjærver byg til høsten — af hver bonde en levende gås til Mikkelsdag (29. sept.), 3 brød, til julerente 10 æg og 2 æg til påskerente samt efter instruktion af 23. jan. 1739, den som skoleholder tilkommende skoleløn med fri græs, fornødent foder, hø og halm til 2 køer og 6 får, samt i det ringeste 25 læs tørv til brændsel, og han skal for de resterende 12 år have 4 mark af hver beboer, der står tilbage med disse indkomster. Offer og accidenser beløber sig til 60 rdl. årlig.

For kirkeklokken at ringe 1 td. 2 skp. rug af grevskabet. I sognet fandtes 62 gårde, nemlig 46 hele og 16 halve.

Kjeldsen var omkring 1805 ved at blive træt, og børnetallet havde passeret 100 — noget måtte gøres.

30. sept. 1813 var skolekommissionen samlet for at tage bestemmelse — iflg. amtsprovst Vorhaus' skrivelse — betræffende en skoleassistent ansat i stedet for den gamle skoleholder Kjeldsen, hvortil foruden kost gives løn årligt 80 rdl. — Skolekommissionen måtte da overveje følgende:

1. Hvad den gamle degn, hr. Kjeldsen, kunne afgive i hans embedes indkomster, når han i sin øvrige levetid skal leve med nøjsomhed og sorgløs.

2. Hvorfra og hvorledes assistenten bør lønnes og holdes for selv ene at besørge skoleholdet i Nordby sogn.

Kommissionen foreslår og vedtager:

1. Når skoleassistenten tiltræder hans embede, fratræder Kjeldsen ganske skolehusets bygning, jordloddens 4 tdr. land gives og øvrige rettigheder, skoleembedet tillagt med de fra skolepatronen (greven) leverede $1\frac{1}{2}$ favne brænde, hvilket alt tillægges den nye skoleholder. Kosten må han selv skaffe sig.

2. Kjeldsen forbeholdes imidlertid degneembedet og alle dertil hørende indkomster, intet undtages, og vil kommissionen indstille til det højgrevelige herskab, om han nådigst måtte forundes for hans levedage af skoven skænket $1\frac{1}{2}$ favn brænde.

3. Da degneembedet ikke tåler den ringeste afgang, så bliver da skoleassistentens løn at reparere på sognets gårdboere, hvorimod de forfaldne skolepenge bortfalder, og vil samme da blive at udrede pr. skp. hartkorn med 3 mark 4 skilling, falder det af sig selv, at formuende husmænd bør betale skolegangspenge for deres børn, ligesom de fattige bør være ganske fritagne.

4. Skolebøger, regnetavler, skrivemateriale, papir etc. udredes og af nedennævnte.

Ligningen gennemførtes og er antageligen vel for hr. Kjeldsen, som og for den — af ham holdende aspirant i Maarup skole.

Maarup skoles forbedring kan ikke begynde førend anstundende 1ste maj.

Underskrifterne.

Johan Georg Kjeldsen erklærer sig tilfreds hermed.

Kommissionen lover på samtlige beboeres vegne, at alt skal blive opfyldt undtagen høet, som ikke kan leveres, da der ingen højbjergning er.

Ligningen

Nordby:

Rasmus Foged	3 Rdl.	5 Mark	0 Sk.
Niels Printz	7 —	0 —	
Mikkel Rasmussens enke	2 —		
Lars Grønfeld	1 —	3 —	
Knud Jensen	1 —	3 —	
Rasmus Nielsen	1 —	3 —	

Jens Kræmmer	1 Rdl.	3 Mark	0 Sk.
Jens Degn	1 —	3 —	
Madam Clausen	1 —	3 —	
Søren Olsen	1 —	3 —	
Christen Larsen	1 —	3 —	
Ole Sørnsen	1 —	3 —	
Søren Gårds enke	1 —	4 —	
Ole Gylling	1 —	3 —	
Jacob Farner	1 —	3 —	
Mikkel Larsen	1 —	3 —	
Christen Beier	1 —	3 —	
Hans Foged	1 —	3 —	
Klemmen Foged	1 —	3 —	
Mikkel Thunbo	1 —	3 —	
Michel Skræder	1 —	3 —	
Rasmus Nielsen Foged	1 —	3 —	
Christen Molboe	1 —	3 —	
Peder Skræder	1 —	3 —	
Jens Skræder		4 —	8 —
Michel Røvie		4 —	8 —
Jens Michelsen Degn		4 —	8 —
Rasmus Degn		4 —	8 —
Søren Smed		4 —	8 —
Summa	42 Rdl.	1 Mark	8 Sk.

Maarup:

Michel Thunboe	4 Rdl.	0 Mark	0 Sk.
Jørgen Thunboe	3 —		
Rasmus Molboe	1 —	3 —	
Michel Olsen	1 —	3 —	
Niels Christiansen	2 —		
Villads Molbo	1 —	3 —	
Jacob Beier	1 —	3 —	
Søren Pedersen	1 —	3 —	
Hr. Pastor Heegaard	5 —		

Nordbye:

Jens Christensen	1 Rdl.	0 Mark	0 Sk.
Søren Sørensen		3 —	
Rasmus Jensen		3 —	
Jens Grønfeldt	1 —		
Clemmen Holm	1 —		
Niels Skræder	1 —		
Jens Bejer	1 —		
Ole Kjeldsen		1 —	
Rasmus Madsens enke	1 —		
Michel Haukrog		2 —	
Michel Joensen		1 —	
Jens Græve		2 —	
Peder Kræmer	1 —		
Laurs Michelsen		2 —	
Morten Pedersen		1 —	8 —
Clemmen Beier		2 —	
Poul Kræmmer		1 —	8 —
Klemmen Molboe		2 —	
Søren Michelsen	1 —		
Søren Beier	1 —		
Søren Smed		3 —	
Peder Skonning		3 —	
Peder Bonde		1 —	8 —

Nordbye husmænd:

Peder Smed		3 —	
Peder Holm		4 —	
Jens Snedker		2 —	
Knud Tolder		3 —	
Michel Jensen, Berider		1 —	
Summa	79 Rdl.	5 Mark	

Denne afgift er underkastet årlig forandring ifølge beboernes forfatning for tiden, og følgetiden blev bestemt.

1. Skolelæreren i Nordby skal undervise og danne om forlanges en person til at være skoleholder i Maarup og med ham holde ugentlig tilsyn alt efter stedets præsts bestemmelse.

2. I Maarup er et skolehus, 3 fags størrelse. Denne skole vedligeholder Maarup by uden udgift for sognet.

3. Skoleholderen kost og logi efter omgang i byen, hvorimod Maarup fritages for at levere ildebrændsel til Nordby skole, så længe de leverer til deres egen skole.

Fremdeles er at bestemme:

4. Nordby skole er for tiden 3 fag og vil blive at tilføje nok et fag i forhold til den mængde børn, der henhører til skolen, samt nye vinduer og et nyt gulv(?), nogle nye borde og bænke, hvorved skolestuen vil blive rummelig og antagelig.

5. Endelig bliver skoleholderen at tillægge den i skoleforordningen bestemte fourage, 4 læs hø, 8 læs halm.

Når alt foranstående og tillige degnekaldets indkomster ved hr. Kjeldsens dødelige afgang.

Maarup skole

Den første skole i Maarup var på tre fag — og vedligeholdtes af Maarup by — oprindelig uden udgift for sognet.

1. *Jens Larsen*, 1810—13, fik den 9. maj 1813 en skrap irettesættelse af skolekommissionen og samme år afskediget — 36 år.

2. *Rasmus Hansen*, 1813—16. Han var fra Tunø, f. 23. oktober 1794. Søn af gårdmand Hans Jørgensen og hustru Mette Rasmussdatter.

Han havde gået fra seminariet i Besser med ug. Var en tid lærer i Toftebjerg, men drog allerede 1816 bort for ikke senere at vise sig. Han menes druknet.

3. *Søren Jensen*, 1819—25, var født 1772 som søn af husmand Jens Jørgensen og Mette Sørensdatte i Langemark.

Han havde kæmpet under admiral Bille i slaget ved Tripolis. Som vedtegn i Søerullen fik han tilføjelsen vanvittig, men det kan ikke passe, at han har været det, thi han tog lærereksamen fra Samsø seminarium 1815 med hovedkarakter mg.

Han var i 1813 første ekstraskolelærer i Brundby og substitut i Tranbjerg. I 1830 blev han kaldet som lærer i Ørby. Han var gift med Karen Hansdatter, som var 5 år yngre end ham. Han var fra 1825 sat på »ventepenge« (pension), til han kunne få anden fast ansættelse. Fik da en løn, som ses af forslaget til skolevæsenets opbygning i Nordby.

Derefter blev skolen nedlagt, men i 1876 byggedes en ny skole, hvis første lærer var:

4. *Anton Adam Valdemar Cordelius Kyhn*. Var lærer i Maarup 1876—1913. Han var født på Gisselfeldt 18. april 1846, hvor faderen var smed. Dimitteredes fra Lyngby seminarium 1866.

Var hjælpelærer hos Thomas Mikkelsen, Nordby, 1866—69. Konstabel ved laboratorieafdelingen i sommeren 69. Lærer i Selsingaarde 1869—76, 1. sept. 1876 blev den nye skole i Maarup indviet af provst Wagtmann og lærer Kyhn indsat i embedet af pastor Otterstrøm. Der var hveranden dags undervisning og antal skoledage 256. Der var to klasser, hvoraf 1. eller nederste klasse gik i skole mandag, onsdag og fredag, medens ældste gik de andre søgnedage, alle à 6 timer.

Børnetallet varierer fra 35 til 50, som det var i 1915, da man i 1916 omdannede skolen til forskole og flyttede 30 af de 50 til Nordby nye hovedskole. Kyhn var en efter sin tid dygtig lærer. Han var af statur en bred og svær mand. Han var ugift, passede sin have fortrinligt, lavede selv sin mad, bagte og lavede det lækreste syltetøj.

I ferierne tog han stadig til sin hjemegn: Gisselfeldt, hvortil han for sidste gang drog, da han 1913, 67 år gammel, tog afsked.

5. *Seminarist Niels Chr. Larsen*, 1913—1916. L. ansattes kun som vakancelærer, idet man spekulerede på og arbejdede for at centralisere skolevæsenet og omdanne skolen til forskole.

6. Den første forskolelærerinde var frk. *Elfrida Vedel*, som betjente forskolen i syv år 1916—23, hvorefter hun fik embede i Kjøng (Sydsjælland).

7. *Kamma Dalsgaard*, 1923—50, der fratrådte p. g. a. sygdom. Nu går alle børn fra Maarup i centralskolen i Nordby.

Langør skole

Indtil 1890 var der ingen skole i Langør, men børnene derfra måtte gå over den lynggroede hede til Maarup — en lang og træls skolevej både vinter og sommer.

I 1884 sender beboerne i Langør et andragende til sognets besluttende og bevillende myndigheder om, at lærer Kyhn, der var ansat i Maarup også skulle holde skole i Langør, og skrives der

»det vil være vanskeligt at skaffe det fornødne lokale til veje uden nogen forøget udgift for kommunen med hensyn til ny bygnings opførelse.

Langøre d. 16. jan. 1884.

H. Sørensen, opsynsmand, Chr. Berg, toldassistent, Jens Mikkelsen, skipper, Chr. Lahm, arbejdsmand, N. Jørgensen, arbejdsmand, Alfr. Sannuelsen, sømand, J. Jensen, arbejdsmand, J. Holm, husmand, Chr. Sørensen, husmand, J. S. Foged, husmand, R. J. Jensen, arbejdsmand, P. Gudmand Jensen, arbejdsmand.«

Brevet afsendt til »den høje Skoledirektion på Samsø«.

Sagen gik naturligvis derefter tilbage til sognerådets erklæring, som bl. a. udtalte.

1. Kommunen har for ca. 8 år siden i Maarup by opført en sådan skole og oprettet et lærerembede. Dette skete væsentlig af hensyn til beboerne ved Langøre, hvis børn derved fik 1½ fjerdingvej kortere skolevej. Sognerådet ved ikke rettere, end at Langør- og Hedeboerne dengang (1876) var særdeles tilfredse med den således trufne ordning, som uden hensynet til dem — (fra Langør) ikke kunne siges at være påtrængende nødvendigt. Det forekommer sognerådet, at beboerne af Langør og Heden — og flere af de nuværende andragere vare den gang bosatte der og havde børn, der dels vare, dels snart ville blive skolepligtige, den gang burde være fremkommet med deres andragende. Der kunne naturligvis da være truffet en anden ordning, der måske nærmede sig den, der nu ønskes.

2. Ved bygningen af skolen i Maarup og en ny skole i Nordby — skrås for kløkketårnet — har kommunen pådraget sig en gæld, hvoraf endnu tilbagestår ca. 9400 kr., til hvis forrentning og afdrag årlig medgår 900—1000 kr. Dette i forbindelse med den blivende byrde af 1200 kr. årlig, pådraget ved oprettelsen af lærerembedet i Maarup, gør, at kommunen har påtaget sig store byrder, samt en stadig forøgelse af fattigbyrderne og udsigten til en forøget årlig udgift ved den fore-

stående ordning af andenlærerembede i Nordby, gør det meget betænkeligt yderligere at bebyrde den i forvejen mindre gode skatteevne, der f. eks. i år har nødvendiggjort et andragende til amtet om at måtte sælge en kommunen tilhørende grund og lade beløbet, ca. 800 kr., komme til nedgang i kommuneskatten.

3. Tillader sognerådet sig endvidere at anføre, at den samme anke med hensyn til lang og besværlig vej ville kunne gøres gældende af udflytterne på Nordby mark norden for byen, hvor der i en afstand af $1\frac{1}{2}$ fjerdingvej (2,8 km) mellem vildsomme bakker bor omtrent det samme antal skolesøgende børn som ved Langør, af hvilket kun det er de fjernestboende, der have henimod 1 mil (7,5 km), medens de fleste have kortere. Flere af andragendernes børn bliver først skolepligtige om nogle år. Mindst tre af forældrene har befordring, hvormed de om fornødent kunne køre børnene til og fra skole, således som udflytterne fra Nordby mark ofte må gøre i strengt vejr.

Af disse grunde mener sognerådet ikke at burde pådrage kommunen yderligere byrder ved bidrag til en skole, som den i andragendet begærede.

Samsø 2. febr. 1884.

V. Holm, S. Clemmensen, A. Gommesen, P. M. Michelsen, J. Farver.

Skolekommissionen oplyser i sin skrivelse af 7. febr. 1884, at Maarup skole søges nu af 49 børn, hvoraf 10 er fra Langør og heden.

Vejen til Maarup er en god, lige og indgrøftet vej.

Når andragendet går ud på en selvstændig skole, går skolekommissionen imod af samme grund som sognerådet. En privat-skole med tilskud fra kommunen vil blive for byrdefuld for beboerne ved Langør.

Man kunne derimod tænke sig en omgangsskole, hvorved læreren skulle virke.

Om 6 år vil de skolesøgendes antal være 47, deraf 22 fra Langør. Lærer Kyhn lader til at være villig til også at gå med til den ordning.

Skoledirektionen meddelte sognerådet (26/2 1885), at sagen kunne stilles i bero i 5 år, men der kommer en foreløbig ordning med et lille skolelokale, som beboerne stiller til rådighed, materiel (borde) lånes i Maarup, og lærer Kyhn blev i nogle år

»vandelærer«. De ældste børn i Langør gik én dag om ugen til undervisning i Maarup med den ældste klasse her.

Endelig i 1889 byggede man skolen i Langør og i 1901 tilbygningen. Skolen havde da 20 børn. I 1905 var man oppe på 26 i 1915 32.

1. *Mikkel Nielsen* var skolens første lærer. Han var født 27/8 1861 i Vistoft (Jylland) — dimitteret 1884. Huslærer i Dybe ved Lemvig, senere hjælpelærer ved Esby skole på Helgenæs 1886—90. Enelærer ved Langør skole 1890—1923. November 1891 gift med Amalie Henriette Berg, f. 14/9 1864 i København, datter af løjtnant P. C. C. Halvorsen Berg, toldassistent i Langør.

2. *Karl Anker Heje*, f. 5/11 1898 i Ronum, søn af sognepræst J. G. Heje. — Dimitteret 1920. Heje var vikar en række steder, inden han 1923 blev kaldet til lærer i Langør.

1928 gift med Birgitte Marie Heje Hansen f. 1903 i København. Datter af proprietær F. Hansen, Lolland.

Børnetallet i den toklassede skole gik ned år for år for i 1937-38 at nå sit minimum, nemlig 4-5 elever. Nordby sogneråd og skolekommissionen — med undtagelse af pastor Bayer — gik ind for, at skolen nedlægges.

Beboerne sendte en lang protestskrivelse for skolens bevarelse, men i alle instanser — til slut i skolekommissionen — vedtoges nedlæggelse. Børnene skulle hele året rundt 1939 køres til Nordby skole (ca. 9 km). Børnene faldt straks til mellem de nye kammerater og lærere, også Langør-befolkningen fandt sig tilfreds.

Lærer Heje blev tilbudt at flytte til Nordby skolevæsen. Det nægtede han, så han kom på ventepenge i indtil 5 år. Fik senere en lærergerning i Nordsjælland. Skolen solgtes til skovfoged Vald. Sørensen, Langør.

Efter at have taget dette lille sideskridt til Maarup og Langør og om disse skolers skæbne vender vi tilbage til

Nordby skole

6. *Peder Mikkelsen*, 1812—40. Han var født 1783 og havde taget lærereksamen fra Vesterborg seminarium. Straks han kom til Samsø, tog han i 1812 del i undervisningen på Besser seminarium.

P. Mikkelsen var en dygtig lærer, hvilket man har sort på hvidt for i skolekommissionsprotokollen, hvor der f. ex. i 1818 og 19 erkendes den brave lærers anvendte flid.

»Med fornøjelse bragte kommissionen børnenes fremgang i erfaring i det hele taget, hvilket viser lærerens rosværdige flid«.

I de 28 år, Mikkelsen var lærer i Nordby, var han den en trofast virkende lærer.

Allerede i 1840 søgte P. Mikkelsen at blive entlediget uden pension, »da hans svækkede syn hindrede ham i tilbørligen at opfylde sine embedspligter«. Han havde de sidste år været ene om at undervise 120 børn.

Han blev boende i Nordby til sin død. Han indvalgte i det første sogneforstanderskab (sogneråd) i 1842 og blev straks formand. I 1851 udgav han en lille beskrivelse om Samsø.

Han døde 9. maj 1862 — 78½ år gammel.

7. *Thomas Mikkelsen*, søn af foregående. Var lærer i Nordby 1840—79. Da der var 120 børn, så man sig nødsaget til at oprette en hjælpeskole for yngste klasse. Hertil blev antaget *gårdmand Gomme Andersen*, en oplyst bonde —, som børn og forældre syntes godt om. Han var også optaget af datidens politiske røre. Præsten klagede i den anledning over ham til provst og biskop.

»Jeg tillader mig herved at forespørge Deres Højærværdighed, om Nordby skolelokale uden mit vidende eller villie tør blive afbenyttet af den første den bedste til deri at afholde alle slags forsamlinger.

I min fraværelse hos Dem d. 8. ds. havde gartneren (gartner Niels Jensen, Besser) igen været her i politisk øjemed og ved sin trosfælle, hjælpelærer G. A. fået en forsamling samlet i skolen for at få penge af beboerne til antiministerielle embedsmænds eventuelle behov. G. A. er kommet på gale veje og har i længere tid vist en fordærvelig indflydelse på sognets beboere. Og forvirrer han begreberne om ret og uret hos de små som hos de voksne, da finder jeg det meget betænkeligt, at han vedbliver som lærer — helst, da han skal have ytret, at han som hjælpelærer ikke er bundet af nogen ed og derfor ikke forpligtet til at vise sine foresatte den samme hørighed som edsvorne skolelærere«.

Det vidner jo for sig selv om det spændte forhold, der har været mellem G. A. og præsten, men tillige om G. A.s selvstændighed.

G. A. var hjælpelærer 1840—85.

Han skulle undervise en forberedende klasse med »undervisning i de første elementer« for omtrent 20 børn daglig af de yngste og i kundskaber og evner svageste børn.

Løn 5 tdr. rug, 8 tdr. byg og 10 rdl., der skal udredes med 4 tdr. rug og 4 tdr. byg af den beskikkede (fast ansatte) lærer og 1 td. rug og 4 tdr. byg af sognets gårdbrugere, hvorimod penge-lønnen 10 rdl. formenes at burde pålignes sognets talrige husboere, der hidtil intet haver bidraget til skolevæsenet.

Thomas Mikkelsen udgav i 1852 sin faders værk om Samsø i 2. oplag og med et vedhæng af ham.

Thomas Mikkelsen havde omkring dec. 1855 antaget en hjælpelærer Th. Baagø. Men der må have været noget »brok i foretagendet«, thi i skolekommissionsmødet d. 30. januar vedtager denne flg. henvendelse til skoledirektionen:

»I anledning af den hjælpelærer Th. Baagø, som skolelærer Th. Mikkelsen i Nordby har haft et par måneder, har Nordby skolekommission efter nøje overvejelse været til sinds at underrette den høje skoledirektion om, at den ikke kan finde det rådeligt(?), at bemeldte Baagø får direktionens beskikkelse til at vedblive i sine forretninger.

Men da skolelærer Th. Mikkelsen nu har forekommet skolekommissionen i at gøre dette skridt ved selv at opsigte ham til første maj, så håber vi, at den høje direktion vil stadfæste denne opsigelse, da Th. Mikkelsen uden en sådan stadfæstelse fra en højere autoritet måske vanskeligt vil blive skilt fra bemeldte Baagø, der om endog, der ikke kunne fremsættes bestemte positive klager imod ham, dog ifølge hele sin forkerte måde at være på er yderst besværlig for dem, han skal omgås. I hvorvel kommissionen nok kunne have ønsket, at han især på grund af sit private forhold til Th. Mikkelsen tidligere måtte forlade sin post, end det nu kan lade sig gøre på grund af årstiden (ingen skibsforbindelse) og for ikke at gøre det allerede beklagelsesværdige menneske end mere ulykkelig ved en øjeblikkelig bortfjernelse, så formener kommissionen dog, at det fjerdingår, der endnu er tilbage, kan tilstås ham at blive her uden nogen skade for den egentlige undervisning, som han ret godt kan forestå under tilbørlig opsigt, så meget mere, som kommissionens samtlige medlemmer stadig vil have tilsyn med, at alt i skolen går ordentligt og sømmeligt til.

Fr. Jakobsen, R. Mortensen, R. Skåning,
præsten

En senere hjælpelærer var *Thastum*.

5. *Lars Christoffer Larsen*, 1879—96, f. 14. marts 1852, søn af værtshusholder Christian Larsen og hustru Rosalie Vilhelmine Larsen, født Eriksen, i København.

Forældrene flyttede ret tidligt til Vejby ved Helsingø, hvor de købte en lille, gammel hedegård ved Øresund mellem Raageleje og Tisvilde, så sønnen kunne vokse op i landlige omgivelser. Han viste tidlig evner og lyst til bogen og kom derfor på Jonstrup seminarium.

Hans testimonium (eksamensbevis) var udstedt i København 16. juni 1871 og sign. J. Holbæk, der var formand for censorerne.

Allerede 6 dage senere tiltrådte han som huslærer på Sannholm. Distriktslæge Ålborg, Tranebjerg, som havde nogle drenge i skolealderen, fik aftale om, at disse kunne gå til Larsens undervisning på Sannholm. 1. november 1873 flyttede L. til Tranebjerg som huslærer hos distriktslæge Ålborg.

I Tranebjerg var L. i tre år, da han 1. april 1876 fik plads som hjælpelærer hos lærer Michelsen, hvor han efterfulgte lærer Thastum. Hans løn var 260 kr. årlig plus fri station, men allerede 22. januar 1876 blev han kaldet til enelærer i Selsingaarde.

Lønnen var: 20 tdr. byg efter kapitelstakst samt skolepenge (60 kr.) og bolig for ugift samt 3 favne brænde til skolens og eget brug.

Grunden til, at L. rejste fra Nordby på det tidspunkt, var, at lærer Michelsen tog sin afsked.

Den gamle skole, der ligesom fire andre skoler på Samsø var opført af lensgreve Danneskjold-Samsøe i 1725—28, blev nedlagt i 1878, og man gik igang med at bygge en ny skole nede ved klokketårnet. Lærer L. søgte, efter opfordring, embedet som lærer ved den nyopførte skole og kirkesanger ved Nordby kirke. Han blev 15. februar 1879 kaldet af biskop Brammer, idet denne havde kaldsretten til 1. lærerembedet ved skolerne. L. har tiltrådt embedet den 15. marts 1879, og dagen efter, søndag d. 16. marts, blev han under gudstjenesten i Nordby kirke, indsat i embedet af pastor Otterstrøm.

16. maj 1881 blev L. gift med Laura Sophie Johanne Holm,

født 1857 i København. Hun var husjomfru hos pastor Otterstrøm, da de lærte hinanden at kende.

L. skildres af datiden som en dygtig lærer ved den nye skole. Så kom provisorieårene, og to gendarmere blev stationeret i Nordby, men nordbyerne var yderst irriterede herover, og bedre blev det da ikke efter forskellige sammenstød. Nu var tilmed de tre embedsmænd, pastor Otterstrøm, lærer Larsen, Nordby, og lærer Kyhn, Maarup, ivrige højremænd. En visedigter skrev:

Ned med Otterstrøm, med Larsen og Kyhn
vi vil ingen grundlovsbryder ha,
vi vil selv regere byen,

og den gik jo på den samtidige vise: »Ned med Estrup«. Nordbyerne respekterede dog deres præst og lærer.

L. fik dog kun 17 år at virke i ved Nordby skole, idet han døde 18. maj 1896 — 44 år gammel. Efter 15 års ægteskab og knap 40 år blev Sophie Larsen altså enke og sad med tre børn.

a: Sophie Magdalene, f. 26. januar 1882, ugift, død 25. juli 1956.

b: Carl Christian Cornelius Larsen, f. 8. januar 1888. Gartner i Aabyhøj, gift med Inger f. Holm.

c: Emma Rosalie Larsen, f. 25. august 1891, gift med smedemester Rasmus Martin Kjeldsen, Nordby, som døde 26. sept. 1956.

Lærerenkens pension var yderst ringe, men hun blev så bestyrer derude af statstelegrafene, senere også af statstelefonen, indtil Samsø Telefonselskab overtog det.

6. *Anders Hansen*, 1896—1938. Husmandssøn fra Stenstrup ved Svendborg 17. december 1867.

I treåret 1885-88 frekventerede han Skaarup statsseminarium. Havde efter eksamen forskellige hjælpelærerstillinge på Sydfyn. Fra maj 1889 til oktober 1890 gardere. Var lærer ved Sørup skole ved Svendborg — og endelig 8. marts 1895 ansat som lærer og kirkesanger på Tunø, hvorfra han august 1896 flyttede til Nordby.

I 1893 blev han gift med Karen Kirstine, datter af lærer Rasmussen, Grundfør skole, f. 16. juli 1870.

I 42 år bestred H. sit hverv som lærer ved Nordby skole. Han var meget respekteret og afholdt som den dygtige lærer, han var.

Der var disciplin i skolen. Ved siden af sin skolegerning dyrkede han med flid og dygtighed sin jordlod, så han kom op på at kunne holde 4 køer, hest, grise og får.

Han var regnskabsfører i sognerådet i Morten Madsens tid. Udfyldte skatteskemaer. En overgang var han medlem af sognerådet og af menighedsrådet. I hans tid virkede der flere andenlærere ved skolen.

a: *Søren Peder Jensen*, Hummeluhr fra Løften, 1897—1903, da han blev lærer i Nørre-Vising.

b: *Lars Peder Andersen*, 1903—07, søn af husejer Kristen Andersen, Suldrup, f. 19. juli 1881 — uddannet på Ranum 1900—03. Blev gift med gæstgiver og gårdejer Hans Møllers datter i Nordby.

Blev forflyttet til Foldby ved Aarhus og senere til Herrestrup, Odsherred.

c: *Otto M. Kristensen-Daugbjerg*, 1907—08, f. 18. maj 1883. Forflyttet til Lading hedeskole.

Rasmus Schøth, vikar 1. september til 15. oktober 1908 (se under Tranebjerg).

d: *Anton Peter Bräunner*, 1908—14, f. i Kjellerup 1880, dim. fra Blaagaard. 1914 ansat ved St. Hans landsogns skole.

Johs. Blach vikar 1914—15 (f. oktober 1890), derefter ansat som førstelærer i Jordløse ved Kalundborg.

Den nye skole

tages i brug efter sommerferien 1916. Børnetallet var vokset til 130, så Nordby sogneråd med Morten Madsen i spidsen var inde på, at noget måtte gøres.

Man henvendte sig til den tidligere seminarieførstander, professor N. A. Larsen, som var undervisningsministeriets rådgiver (statskonsulent) i skolesager. Han tog sagen op, idet han gerne ville have opført en mønsterlandsbyskole, og der kom et frugtbart samarbejde mellem parterne, som resulterede i den store, smukke og rummelige Nordby hovedskole med 3 klasselokaler, spisestue for børnene, gymnastiksal og 3 lærerboliger, hvoraf to for gifte lærere.

Hele komplekset kostede — 56.000 kr.

Så flyttede lærer A. Hansen derud som førstelærer, og samtidig afstod han sit landbrug. H. fik endnu 22 år at virke i ved den nye skole.

Ægteparret var ikke mere end kommet i orden i det nye hjem, før de mistede deres ældste datter, a: Anna Pilegaard Hansen, der var født på Tunø 16. marts 1896. Hun havde fået TB og døde 21. august 1916.

b: Marie, f. 5. november 1897, blev 29. maj 1918 gift med senere vejassistent S. P. Sørensen, der var kommet til Samsø som murersvend og var med til at opføre den nye skole. De flyttede til cementfabrikken — Sælvig 1918 — var der i 20 år, flyttede til Tranbjerg 1938, hvor de har boet siden.

c: Kirstine, f. 27. april 1900, gift med parc. Carl Holm, Agerup.

d: Karla, f. 31. maj 1907, gift med parc. H. P. Schmidt Pedersen, Nordby.

e: Karl Andreas Pilegaard Hansen, f. 27. januar 1911. Ingeniør i Nr. Sundby.

I 1927 den 22. januar ramte sorgen atter hjemmet, idet H. da mistede sin hustru. Datteren Karla holdt hus for sin far, indtil han i 1938 tog sin afsked — og flyttede ud til hende og hendes mand. Ved hans begravelse, såvel som ved datterens og hustruens jordefærd, var kirken fyldt til trængsel.

Vi går nu tilbage til 1916, da der blev kaldet en andenlærer, en lærerinde og to forskolelærerinder til skolevæsenet.

7. *Jacob Michael Hansen*, f. 21. maj 1892 i Ørsø, Dronningelund sogn, gårdmandssøn.

H. var dimitteret fra Haslev seminarium 1913, hvorefter han havde forskellige lærerpladser, bl. a. ved Christensen Dalsgaards bekendte skole i Randers.

H. blev kaldet til andenlærer ved den nye skole i Nordby til august 1916 og virkede ved skolen i 40 år, først som andenlærer til 1938 og dernæst som førstelærer ved samme skole de sidste 18 år. Han blev kaldet til førstelærerembedet uden opslag — et tegn på, hvor stor pris, man satte på ham og hans gerning i skole og kirke.

Til lærerinde ved skolen blev kaldet lærerinde, frk. *Helga Rigmor Pansch Jakobsen*, født i Holeby, Lolland, 15. maj 1887. Eksamen fra Vordingborg seminarium 1915.

Privatlærerinde på Bornholm, til hun varig 1916 blev kaldet til lærerinde ved Nordby hovedskole.

De to nye lærerkræfter kom hurtigt i samarbejde, idet de var lige optaget af skolegerningen, dygtige og ivrige som de gik ind i arbejdet.

Meget forskellige var de i naturel, vendelboen og lolliken, men de fandt snart hinanden, og frk. Jakobsen blev fru Hansen. Deres arbejde i skolen blev meget anerkendt bl. a. ved deres fælles 25 års jubilæum i 1941 og ved anden lejlighed. Til sene tider vil deres gerning blive mindet derude, ikke mindst af tidligere elever. H. har altid været stærkt historisk interesseret, også for sognets historie. Dette sidste har givet sig smukke udslag i hans skriftlige skildringer af Nordby sogns historie »Nordby på Peder Paars tid«, »Nordby kirke« m. m., men også gennem hans foredrag ved St. Pouls møder i Nordby.

Fru Hansen var plantekenderen, musiklærerinden og sylærerinden — også uden for skolen. I kirken arbejdede de sammen, H. som kirkesanger og fru H. som organist. 40 års jubilæet formede sig som en storslået fest for lærerparret.

De følte sig knyttet til sognet, så de byggede en villa tæt ved skolen — og H. kunne fortsætte sit kære arbejde ved sognebiblioteket.

Ved forskolen i Nordby var 1. august ansat frk. *Kirstine Sørensen*, datter af bestyrer H. P. Sørensen, Hjalmarsgaard. Eksamen fra Odense forskoleseminarium. Frk. S. virker nu ved Kolby skolevæsen.

Ved forskolen i Maarup frk. *Elfrida Vedel*. Da lærer Jakob M. Hansen i 1938 ansattes som førstelærer, kom følgende andenlærere:

Poul Børnhoff Jensen	1938—47
Derefter lærer M. Larsen	1947—50
Johan Jensen	1950—56
Laurits Hansen	1956—

Slutning

Efter skoleloven af 1937 og 1958 begyndte man at centralisere skolevæsenet.

I Kolby sogn skete det i 1956, da Haardmark skole blev nedlagt, og der byggedes en ny og moderne skole (kærneskole) på den gamle skolelod i Kolby.

Samtidig tog førstelærer Knud Grosen sin afsked. Han var da 65 år, og han kunne se tilbage på 20 års trofast og dygtig skolegerning i Kolby. Han og hans hustru blev stærkt hyldet ved afskedsfest — endog 2 gamle elever fra Allerslev var mødt for at takke deres gamle lærer.

Tranebjerg sogns

skolevæsen centraliseredes ved Brundby og Tranebjerg skoler i 1956, hvoraf den første blev udbygget og sidstnævnte nyopført med den gamle skole (bygget 1899 og 1901) som forskole.

Pillemark skole nedlagdes 1956, da lærerparret Viggo og Inge Skou fik embeder i Ruds Vedby. De havde i 7½ år været ansat ved Pillemark skole, afholdt af forældrekræds og børn.

Skolen nedlagdes p. g. a., at Pillemark, Kolby og Onsbjerg sogne »tog deres børn hjem« til deres udbyggede centralskoler.

Ørby skole — opført 1860 — omdannedes til forskole. Ved denne skole har bl. a. efter H. Kuch (se årg. 1956) virket:

Peder Emmanuel Gydesen var førstelærer 1910—20, hvorefter han flyttede til Katstrup skole ved Hovedgaard. G. var af første-lærerslægt.

Han fik mange venner i Ørby, arbejdede for ungdomsforeningen m. m. G. var ivrig brugsforeningsmand og fik oprettet fem nye brugsforeninger på Samsø.

I skolen virkede han med interesse, og ved en afskedsfest bragtes ham og hans hustru gaver og tak.

Niels Laurids Nielsen, 1920—45, N. f. 2/2 1878 i Nørreby skole på Nordfyn, hvor slægten i flere led havde været knyttet til skolen. Nielsen kom efter konfirmationen i snedkerlære. Først efter at han var blevet svend, tog han fat på forberedelsen til sin eksamen 1905—06.

1906—08 andenlærer i Ørby. Derefter lærer i Bjergby på Mors og i Ejby på Fyn, til han i 1920 kom tilbage til Ørby som første-lærer.

I de 25 år, han havde dette embede, udførte han et stort arbejde i skolen, i husflidsskolen og i menighedsrådet i 26 år som kirke-værge ved Ørby kirke.

Hans hustru, Anna f. Villumsen, datter af kbmd. i Permelille, f. 1/11 1884. Hun var gennem årene hans gode medhjælp. De hædredes ved en smuk afskedsfest, og så flyttede de til Brundby, hvor de fik en række gode år sammen. N. døde 6. december 1956 og er begravet på Ørby kirkegård.

Jens Martin Fransen født 11/6 1896. Søn af gårdejer Søren Fransen, Hingelbjerg ved Fjerritslev. F. kom i 1924 til Ørby skole. Her kom han til at virke i ca. 35 år, nemlig 1924—45 som anden-lærer og fra 1945—59 som førstelærer.

Hans hustru, Gudrun F., f. 2/10—1905, datter af afd. lærer Bertel Madsen, Brundby.

Det blev jo i noget tidlig alder, at F. måtte tage sin afsked, men sygdom er jo hver mands herre. I alle tilfælde fik Fransen en række gode arbejdsår i Ørby skole. Fru Fransen støttede på forskellig måde sin mand i gerningen.

F. tog også en hånd med i ungdomsarbejdet på Samsø, og hans hustru tog del heri, idet hun også nogle år var medlem af amts-ungdomsnævnet, i husholdningsforeningens bestyrelse, i menig-hedsrådet.

Fransen virkede i sin tid stærkt i bibliotekets tjeneste som på aftenhøjskolen. Fransen har taget følgende afskrift af noteringer på indersiden af kasserede kateder, der stod i andenlærerens skolestue:

Andenlærere

A. S. Paarup, 1890—1900 (senere Tranebjerg).

Sigurd Sørensen, 1900—1906 (senere Besser).

N. L. Nielsen, 1906—1908.

H. Kristoffersen, 1908—1911 (senere Haardmark).

A. Bauning, 1911—1913.

Johannes Olsen, 1913—1916.

V. Lund, 1916—1922.

A. Skovsted, 1922—1924.

Jens M. Fransen, 1924—1945.

I Tranebjerg blev

Bent Rasmussen den første andenlærer og den anden førstelærer. Født 30. oktober 1880, søn af friskolelærer Søren Rasmussen, Ulstrup, Røsnæs. Dim. fra Skaarup 1901. Vikar i Allinge på Bornholm 1901—02.

Derefter 1902—46 ved Tranebjerg skole. Da jeg har skrevet artiklerne, noterer jeg ikke mere om mig selv.

Rasmus A. Schiøth, født 20. november 1886, søn af gårdejer Holger Schiøth, Svanegaarden, Pillemark. Tog eksamen fra Jelling. Gift med Kathrine Schiøth, f. Bonde, datter af gårdejer Bonde, Peterborggaard, f. 7. juni 1889.

S. havde, inden han kom til Samsø, været lærer først i Langaa og senere en del år i Fløjstrup ved Randers.

I 1925 blev S. lærer ved Tranebjerg skole, og efter min afgang i 1946 blev S. min efterfølger som førstelærer.

Schiøth var en dygtig lærer, så det var velfortjent, at skolekredsen holdt en smuk afskedsfest for ægteparret, da S. på grund af et svagt hjerte tog sin afsked.

Ægteparret flyttede ned i fruens gård, Pedersborggård. Schiøth har taget del i meget arbejde — ikke mindst var han interesseret i arkæologi, i bestyrelsen for Samsø Museum m. m.

Onsbjerg centraliserede sit skolevæsen i 1952. Den sidste lærer i Toftebjerg:

Jørgen Beck, født 13. februar 1924, blev ansat i Toftebjerg 19. februar 1948. I 1952 flyttede han til et embede i Københavns omegn.

Bent Rasmussen.

LITTERATUR

Udelukkende skriftlige optegnelser og embedsbøger.